

S KLIOM POD RUKU

TONČI ŠITIN
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 929 GANZA-ARAS

Primljeno : 2002-01-25
Received

Još su stari humanisti govorili da je život jedno vječno vježbanje u umiranju. San je smrt dana, a smrt počinak života. Iz smrti izlazimo i u smrt ulazimo kao iz mraka u mrak, iz tajanstvenosti života u sakramentalni misterij. Matoš kaže na jednom mjestu da je smrt pepeo ljubavi, slast naše kratkotrajnosti i toplina ženskog cjelova. Smrt nije tragična zbog nas ili onih koji ostaju već zbog simpatijskih duša što nam ih otima. Mi zapravo umiremo u prijateljima... pa je utoliko i bolnije podsjećanje na one kojih više nema, a čije djelo i riječ još odzvanjaju u nama, u našim duhovnim prostorima. Takav je slučaj i s našom kolegicom - Terezom Ganza Aras.

Razumije se, nemoguće je da se u jednoj ovakvoj prilici dotaknu svi aspekti njezine raznovrsne djelatnosti, puna ukupnost njezina mišljenja i djelovanja, još manje da se kaže konačna riječ o njezinu znanstvenom djelovanju, dometima i utjecajima. Da bi se govorilo o dr. Terezi Ganza Aras, valja biti ne samo povjesničar već i pjesnik koji prepoznaje njezinu umjetničku radoznalost, koji je svjedok njezinih zanosa i ganuća, koji poznaje borca koji se zna nositi s okrutnostima života i prihvatiti neravnopravnu borbu koja je nikad nije obeshrabrila. Mnogo puta tijekom dugih godina poznanstva i prijateljstva osjetio sam koliko je upravo umjetnost, posebno glazba i poezija, Terezi bila bliska, štoviše, nadahnuće. Svojevrsni meki štimunzi, fluidna duševna stanja, probuđene uspomene i nostalgično prisjećanje na neke stare adrese i atmosfere juga, poput šapata govorili su o njoj i otvarali sliku osobe koju su neki mogli doživjeti kao krutog i hladnog kritičara ili političara.

U Hrvatskoj i svijetu gdje su se događaji još prije prevratnih devedesetih izmjenjivali vrtoglavom brzinom poput živih slika pokretne "laterne magice", Tereza ostaje upamćena kao dinamičan, neumoljivo nemiran i aktivistički duh koji ne pozna stagnaciju, a još manje statičnost, jer se ne miri s tim da je u životu išta konačno i nepromjenjivo. Misao je uvijek, kako bi kazao Camus, u budućnosti,

ona vidi predaleko, dalje nego tijelo, koje ne može nikuda iz sadašnjosti. Život naše kolegice Tereze Ganza Aras ne bijaše tek život jednog patnika, unatoč svim okrutnostima s kojima se morala nositi i visokom danku kojim je plaćala svoje sudove, već je on bio i radosnik. Ljepše kazano, njezina radost rasla je iz patnje kao cvijet iz rane. Živjela je život koji joj je ne samo bio nametnut nego i onaj koji je sama odabrala. Pomirivala je u sebi razne suprotnosti. S jedne strane bila je strasni borac za liberalnu ideju, oživljavanje autentičnih političkih vrijednosti i političkog morala, ulazila je u žučne polemike s onima koji su licitirali domoljubljem, branila carstvo pojedinca protiv svake dogme i fanatizma, a s druge strane, u svom unutrašnjem biću njegovala je svijet ljubavi, ljepote, čistoće, mira, čarobnih boja i umirujućih tonova. Nije uspijevala maskirati verbalnim cinizmom svoju osjećajnost, izgradila je bidermajersku senzibilnost uz budnost fantazije. U svom je Zadru njegovala kult političkog *common-sensa* s nizom dobrih inicijativa i lucidnih aspekata.

Tereza je dobro upoznavała muzu Klio, znala je koliko je ta zaštitnica historiografije sklona pjesništvu u slavu junaka. Drugačije rečeno, dugo se pjevalo i slavilo one koji odlučuju, ideologe nacije ili klase. A povjesničar mora ispitivati i svoju savjest, otklanjati svaku instrumentalizaciju, puku propagandu i shematske prikaze. Razumije se, povijest je prepuna emocija, kao i realnost našega života. Stoga, "nauka je utoliko veličanstvenija ukoliko je oslobođena svih obzira" a "svoj posao završava kad pronade i izrekne istinu" (H. Baumgarten). Slijedeći Rankeov savjet, Tereza je nauku uvodila i u politiku, smatrala da znanost treba postati dio stvarnosti, ali tek nakon što se njezine znanstvene postavke utvrde. Dogmatske ideologije i njima odgovarajuća politička pragmatika postaje opasna, pothranjuje se poluistinama, ne pogoduje novim spoznajama, pa ne začuđuje satiričar koji usklikuje: "Povijest nas uči da ne vjerujemo povjesničarima."

Teška su putovanja u daljine bez onih koji su svoje trajanje utkali u zajedničku priču nastavnika, istraživača, povjesničara na Odsjeku za povijest našeg Fakulteta i Zavodu JAZU (HAZU) u Zadru, ali i saborske zastupnice i članice Predsjedništva Liberalne stranke.

U praktičnom djelovanju Tereze Ganza Aras nemoguće je odvajati poziv nastavnika na Filozofskom fakultetu u Zadru od istraživača novije hrvatske povijesti, poglavito prošlosti Dalmacije s kraja 19. i početka 20. stoljeća s težištem na djelatnosti dalmatinskih pravaša, politici "novoga kursa", kruga oko Pavlinovića, Supila i Trumbića, narodnom preporodu u Dalmaciji i izabranim gospodarskim temama. Doktorica Ganza Aras zanimala se i za vanjsku politiku Austrije prema Dalmaciji, franjevce Dalmatinske zagore, ulogu Kvaternika u Hrvatskom saboru 1861. godine do vrijednih tumačenja stavova Tomasa Masaryka prema hrvatskom i jugoslavenskom pitanju na prijelomu stoljeća.

Svakako najznačajniji rad prof. Ganze Aras jest njezina disertacija *Politika novog kursa dalmatinskih pravaša oko Supila i Trumbića*, koja je pod tim imenom tiskana tek 1992., premda je obranjena na Filozofskom fakultetu u Zadru još 1978. godine, u vrijeme dok je još radila kao znanstveni asistent (od 1963.) za predmet: Povijest naroda SFRJ u novom vijeku. Višestruka je vrijednost toga rada koji se temelji na istraživanju izvorne arhivske građe i drugim relevantnim izvorima. Gusta politička i gospodarska povijest na razmeđu dva stoljeća u Dalmaciji u vrijeme

sloma dvaju velikih carstava zaoštavaju političke pozicije i dileme dalmatinskih političkih krugova. To što su dalmatinski pravaši preuzeli inicijativu valja, po mišljenju dr. Ganze Aras, zahvaliti izrastanju srednjeg sloja s težištem na poduzetničkom dijelu sitnog građanstva koji je imao svoje gospodarske i političke interese. Upravo je "novi kurs" svojevrsna njihova reakcija na jake pokušaje centralizacije i provođenje germanizacije bečke vlade, uz nastojanje da se iskoristi nestabilnost Monarhije za proširenje nekih elemenata hrvatske državnosti. Činilo se realnim očekivati da će doći do željenog povezivanja Dalmacije s ostalom Hrvatskom i u okviru Habsburške Monarhije ostvariti što više suvereniteta. Suradnja s mađarskom oporbnom protiv zajedničkog neprijatelja bečke vlade i germanstva imala je i svoju gospodarsku podlogu. Smisao politike "novog kursa", kako je naglašavala dr. Aras Ganza, jest odlučno djelovanje protiv bečkih interesa, privredne stagnacije i kulturne zaostalosti. Pored dalmatinske opozicije na istoj crti uspostavljena je suradnja sa srpskim i talijanskim političkim krugovima, što je potrajalo do početka 1906., kada mađarska opozicija odustaje od oštrog protuaustrijskog stava i težište političke aktivnosti hrvatskog i srpskog građanstva premješta se u bansku Hrvatsku. Uspjeh politike novoga kursa ogledao se u samostalnom nastupu hrvatske politike protiv Beča i povezivanja s Mađarskom koalicijom, što je utjecalo i na promjenu gospodarske politike prema Dalmaciji. U razmatranju hrvatsko-srpskih odnosa dr. Ganza Aras upozorava na osnovne ideje srpskog nacionalizma u Dalmaciji koji je negirao hrvatsku naciju ili je priznavao uz uvjet da se srpskoj naciji prizna ravnopravni položaj u Trojednoj kraljevini. Nakon što je 1906. kriza u Monarhiji bila prebrođena, dalmatinskom političkom scenom počinju dominirati koncepcije unitarističkog jugoslavenstva. Otvara se novo razdoblje neporazuma i otvorenih sukoba koji će potrajati desetljećima, pa je utoliko i dobro poznavanje zbivanja na početku stoljeća potrebno da bi se razumjela bit povijesnih tijekova. Zaključci do kojih je došla autorica bili su sumnjivi ondašnjim vlastima, pa je vrijedna studija dr. Ganze Aras morala tako dugo čekati na tiskanje.

U nekim svojim drugim radovima, primjerice "Dalmacija između talijanske iredente i velikosrpstva", ponovno se vraća spomenutim temama i prati ih dalje do početka Prvoga svjetskog rata. Pokrajina Dalmacija na kraju 19. stoljeća meta je novonastalih država s istoka, sjevera i sa zapada. Pripadnost Dalmacije Hrvatskoj trebalo je uporno dokazivati još početkom stoljeća, u oba svjetska rata, a za dio tog teritorija trebalo se boriti oružjem i diplomacijom u vrijeme Domovinskog rata 1991.-1995. Našavši se tijekom Prvog svjetskog rata između talijanske iredente i velikosrpskih pretenzija upravo je Dalmacija odlučujuće utjecala na stvaranje Kraljevine SHS i suzbijanje stvaranja Velike Srbije i Velike Italije. Glavni problem koji se stavlja pred hrvatske političare tijekom 1. i zatim 2. svjetskog rata nije dilema da li stvoriti Hrvatsku ili Jugoslaviju, već kako sačuvati hrvatski narod na okupu u istoj državi i izbjeći da on bude razdijeljen. Dr. Ganza Aras odala je priznanje hrvatskim prvacima prošlih 150 godina jer su znali izboriti se za hrvatstvo kao državotvorni pojam, a zatim za hrvatsko narodno jedinstvo nakon propasti Habsburške Monarhije, pa za hrvatsku državnost nakon nestanka Kraljevine Jugoslavije, te današnjoj generaciji ostavili dobre uvjete za ostvarenje hrvatske državne neovisnosti koja je ostvarena 1992. na ruševinama SFRJ.